

6. Деркач Т. М. Узгодженість навчальних переваг викладачів та студентів різних напрямів професійної підготовки / Т. М. Деркач // Наукові записки : зб. наук. ст. НПУ ім. М. П. Драгоманова. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова. – 2011. – № 99. – С. 42–52.
7. Ярошенко О.Г. Порівняльний аналіз стилів навчання студентів різних спеціальностей / О. Г. Ярошенко Т. М. Деркач // Педагогіка і психологія. – 2012. – № 1. – С. 43–47.

Льченко А.А.
канд.пед.наук, методист вищої категорії
Коледжу мистецтв та дизайну КНУТД

**ПЕДАГОГІЧНІ ПОГЛЯДИ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО
НА ПРОФЕСІЙНУ РИТОРИКУ В ДІЯЛЬНОСТІ
ПЕДАГОГА**

*«Учитель готується до гарного уроку все життя...
Така духовна і філософська основа нашого фаху і технологія нашої праці».*

В.О. Сухомлинський

Анотація. У статті розкриваються погляди В.О.Сухомлинського на природу професійного покликання вчителя та усвідомлення ним особливостей педагогічного мовлення. Розглядаються деякі настанови науковця відносно самовдосконалення педагога та його професійної майстерності.

Вступ. Сучасну педагогіку складно уявити без надбань класиків педагогічної думки. Вивчаючи проблеми сьогодення, працюючи з молодим поколінням, педагог не може не зважати на мудрі джерела, які були популярними колись і не втрачають актуальності сьогодні.

Особливої уваги особистості вчителя надавав відомий педагог, письменник, публіцист, творець Василь Олександрович Сухомлинський. Через ідеї гуманістичної педагогіки він намагався сформувати і виховати високо духовних, гармонійних та щасливих особистостей. Лише щира любов до дітей і власні переконання, впевненість у собі - допомагали науковцю цього досягти. Актуальними в умовах сьогодення є погляди В.О. Сухомлинського на професію вчителя і шляхи піднесення його професійної майстерності.

Мета нашої статті - висвітлити погляди В. Сухомлинського на професійну культуру педагога та майстерність спілкування зокрема.

Виклад основного матеріалу. Роль педагогічного спілкування серед інших компонентів процесу виховання та навчання історично зростає. Це пов'язано з тим, що разом із демократизацією суспільних відносин постійно розвивається почуття власної гідності та чутливість до міжособистісних стосунків кожної людини. Тому авторитарний стиль педагога усе частіше сприймається учнями як прояв зневажливого ставлення до них, як певні відхилення від норм спілкування.

Складовою педагогічної майстерності вчителя є його мовлення. Це інструмент професійної діяльності педагога, за допомогою якого можна розв'язати різні педагогічні завдання: створити щире середовище спілкування в аудиторії, встановити контакт з учнями, зробити складну тему

заняття цікавою, а процес її вивчення – привабливою. Мовлення педагога є показником його педагогічної культури, засобом самовираження і самоствердження його особистості.

Проблема етики спілкування завжди цікавили людство. Морально-психологічні особливості людей знаходять своє відображення у висловах древнього китайського мислителя Конфуція і давньогрецьких філософів Сократа, Платона, Аристотеля та інших, а також у висловлюваннях мислителів наступних історичних епох (Спінози, Гоббса, Локка, Вольтера, Руссо, Гольбаха, Гельвеція та інших).

Педагогічне спілкування – це спілкування педагогів з учнями у всіх ситуаціях шкільного життя. Воно може мати форму розпорядження, інструкції, поради, запланованої бесіди або спонтанної розмови, зауваження, питання, відповіді на питання тощо. Педагогічне спілкування має надзвичайно велике, часом вирішальне значення у навчально-виховному процесі [1, с.180–181].

У майстерні педагогічних засобів важливо налаштуватися на задушевну розмову з учнем, можливо, відкласти бесіду на кілька днів, щоб емоційність слів, звертання до розуму й серця вихованців стали ще повнішими, були пережиті, насичені хвилюванням учительського серця. Отже, щоб досягти високого рівня педагогічної майстерності, учителям треба пройти школу сердечності, тобто протягом тривалого часу пізнавати серцем, чим живе, що думає, із чого радіє і чим засмучується кожна дитина.

Педагогічна майстерність залежить від комплексу професійних якостей, які забезпечують здатність особистості педагога до встановлення взаємного контакту з учнями. Як зазначає професор І. Стахов, неабиякого значення у взаєминах учителя з учнями набуває характер і стиль спілкування – «у формі спілкування з учнями, в методах і прийомах відбувається виховний вплив на них, ... загальний тон і стиль спілкування вчителя з учнями характеризується доброзичливістю його ставлення до них, повагою до гідності особистості учня, вимогливістю, правдивістю ставлення і педагогічно виправданою виразністю процесу спілкування» [1, с.179].

В. Сухомлинський – класик педагогіки, який приділяв слову, як основному засобу навчання та виховання, виключну увагу. Науковець робить чергове відкриття: виявляється, кожен учитель, який би предмет він не викладав, повинен бути викладачем словесності ... Розроблена ним педагогічна система поклала науковий початок у сфері сучасних педагогічних напрямків, включаючи і педагогічну риторичку. Він відводив особливе місце для мовної підготовки вчителя серед компонентів педагогічної культури вчителя. Володіння і вміння педагога користуватися мовними навичками служить навчання і виховання. Причину нудних, нецікавих, пустих уроків В. Сухомлинський вбачав у хаотичності, логічній непослідовності, безграмотності у шляху донесення нового матеріалу вчителя. Слово – перший крок до думки учня. У виховній роботі важливим є і зміст матеріалу, і тон розмови, і час цієї розмови, і зовнішній вигляд учителя, і манери його поведінки. Діти дуже добре відчують фальш слів, якщо вони не відповідають моральному переконання вихователя. Вони зневажливо ставляться до того, хто намагається весь час щось приховати, надати темним кольорам яскравості.

Педагогічна творчість В. Сухомлинського – невичерпне джерело для створення педагогічної риторички як мистецтва живого слова вчителя. Як ніхто інший, він був переконаний у надзвичайних властивостях слова впливати на людину. «Слово – найтонше доторкання до серця; воно може стати і ніжною запашною квіткою, і живою водою, що повертає віру в добро, і гострим ножем, і розжареним залізом, і брудом... Одна з граней педагогічної мудрості полягає в тому, щоб учити людину і говорити, і мовчати. Виховувати

слово так, щоб воно було сміливим і скромним, нестримним і сором'язливим, безстрашним і обережним» [5, с.85].

Сьогодення характеризується становленням педагогічної риторики як науки та навчальної дисципліни. Цей напрям має вагоме значення для сучасної педагогіки – вона все більше потребує розробки прикладної риторики, яка входила б обов'язковим курсом у систему підготовки майбутнього педагога.

В сучасних умовах підготовки майбутніх педагогічних кадрів у ВНЗ педагогічна риторика є складовою частиною більш загального курсу, що присвячений базовим основам педагогічної майстерності. Але підручників присвячених мистецтву слова саме вчителя нажалі ще не створено. Визначивши таким чином головні засади педагогічної риторики В. Сухомлинського, звернемося до технології педагогічного слова, йдеться про риторичні засоби, які застосовував і описував сам Василь Олександрович.

В. Сухомлинський велику увагу приділяв здатності слова викликати в свідомості слухача образно-зорові уявлення. «За допомогою слова можна створити в уявленні дітей такі самі яскраві образи, як і з допомогою наочних засобів... слово несе в собі яскравіше емоційне забарвлення порівняно із забарвленням, що може дійти до душі дитини в процесі споглядання наочного образу» [6, с.246].

Майстерність слова вчителя – головний інструмент у вихованні. Виконання навчальних і виховних цілей відбувається через пояснення, розповідь, бесіду, аргументування. І коли педагог цілковито володіє мовою і грамотно користується всіма її засобами, тоді він змушує слухати себе, завойовуючи серця дітей, довіру, одночасно збагачуючи їх духовний світ.

Ряд науковців-дослідників [2] І.А.Зязюн, М.Т.Безкишкіна, Т.І.Гавакова, Г.Ф.Денисовець, С.Б.Єлканов вказували на ефективні прийоми роботи вчителя над своїм голосом: подолання надмірно швидкого темпу мовлення, виховання культури дихання; покращення дикції. Крім цих умінь, у вчителя повинна формуватися потреба у розвитку словникового запасу удосконалення грамотності, логічності, емоційності, виразності мовлення.

Володіння мовою – це теж певне мистецтво. Учитель повинен володіти високою емоційною культурою, бути щирим, чесним і відкритим у спілкуванні з учнями. Учитель створює найголовніше багатство – особистість громадянина, моральні та інтелектуальні цінності нашої країни, тому він заслуговує як поваги, так і підтримки зі сторони держави, керівників освіти, психологічної служби навчального закладу, батьків учнів ін..

Досвід спілкування В.О.Сухомлинського з учнями, вчителями, батьками показує велику, силу слова вчителя в моральному вихованні: «Слово вчителя – як інструмент впливу на душу вихованця, нічим не замінити. Мистецтво виховання включає насамперед мистецтво говорити, звертатися до людського серця... Я твердо переконаний, що багато шкільних конфліктів, які нерідко закінчуються великою бідою, починаються з невміння вчителя говорити з учнями... Особистість вчителя розкривається перед учнем в єдності слова і поведінки. Учитель в слові виявляє себе, свою культуру, свою моральність, своє ставлення до вихованця. Головне, що визначає ефективність слова вчителя, – його чесність. Учні дуже тонко відчують правдивість слова, чутливо відгукуються на нього. Ще тонше відчують учні неправдиве, лицемірне слово» [4, с.321-322].

Педагогічні роботи В. Сухомлинського мають різноплановий, багатоаспектний характер. Творча думка педагога постійно збагачувалася, поглиблювалася, відточувалася.

В.О.Сухомлинський на багатому досвіді своєї роботи в школі глибоко розкрив специфічні властивості професії вчителя. Він писав: «Ми маємо справу з найскладнішим, неоціненним,

найдорожчим, що є в житті, – з людиною; об'єкт нашої праці – найтонші сфери духовного життя особистості, яка формується, – розум, почуття, воля, переконаність, самосвідомість... Однією з найважливіших особливостей творчості педагога є те, що об'єкт його праці – дитина – повсякчас змінюється, завжди новий, сьогодні не той, що вчора. Наша праця – формування людини, і це покладає на нас особливу відповідальність, яку ні з чим не порівняти [4, с.420-421].

Кожна діяльність вимагає від працівника нервового напруження, але робота вчителя – це щоденна і щогодинна витрата величезних душевних сил. «Вміння володіти собою, тримати себе в руках – одне з найбільш необхідних умінь, від якого залежать і успіх діяльності педагога, і його здоров'я [3, с.426].

В.О.Сухомлинський був переконаний у тому, що у вчителя повинно бути особливе сприйняття і розуміння дитини: «Кожний, хто вирішує присвятити своє життя вихованню дитини, має бути терплячим до дитячих слабкостей... Якщо у вас викликає досаду й серцебиття кожна дитяча витівка, якщо вам здається: ось вони, діти вже дійшли до краю, ось треба робити щось таке надзвичайне, вживати якихось «пожежних» заходів – сім раз зважте, чи бути вам педагогом» [3, с.423].

Якщо вчитель не розуміє психології тих, з ким працює, і в нього немає глибокого переконання, що кожна дитина (підліток) при правильному вихованні в школі і сім'ї може вирости прекрасною людиною, якщо помилки учнів, їх веселощі й безпосередність викликають роздратування, якщо в учителя немає радісного задоволення своєю роботою, то в нього ще в молоді роки можуть виникати типові психосоматичні порушення: неврози, гіпертонія, вегетативно-судинна дистонія, захворювання органів травлення та ін..

В.О. Сухомлинський надавав перевагу самоосвіті перед іншими формами методичної роботи. Він писав: «Знання, добуті самоосвітою, дуже міцно зберігаються в пам'яті... У процесі самоосвіти формуються індивідуальні риси особистості, виробляється індивідуальний стиль розумової праці» [8, с.261].

Оскільки, уміння володіти собою – одне із найважливіших і най необхідних умінь в діяльності вчителя, то перш за все педагогу необхідно працювати над своїм професійним самопізнанням, самовихованням та самовдосконаленням. Один із таких шляхів і є – вироблення індивідуального стилю та творчого почерку, а також педагогічного мовлення як інструменту передачі інформації, засобу спілкування та виховного впливу. Для того, щоб учитель міг зберігати працездатність, енергійність і задоволення своєю працею, в процесі професійного самовиховання йому потрібно ставити перед собою важливе завдання – пізнання особливостей свого педагогічного мовлення.

До особи *вчителя* В. Сухомлинський ставив підвищені вимоги, вважаючи цю професію людинознавством: досконале знання свого предмета, глибока любов до нього в поєднанні з любов'ю до дитини, уміння управляти її розумом і почуттями, виховувати в дітях доброту, людяність, сердечність, готовність прийти на допомогу та ін. В. Сухомлинський наголошував на своєрідній психотерапевтичній функції слова педагога та особливо вказував на таке, що слово вчителя-вихователя має бути лагідним, доброзичливим, використовувалося для «піднесення людини». Відомий педагог вважав це обов'язковою умовою спілкування-діалогу між учителем-вихователем і дітьми. Учений вважав, що педагог у слові виявляє себе, свою культуру, своє ставлення до вихованців [10, с.14].

Саме те, як говорить педагог, яким способом він доносить суть свого висловлювання дітям, і формує думку про наставника. Іноді слова вчителя роблять важкі речі легкими, незбагненні

зрозумілими. Його мудрі слова можуть направляти на істинний шлях, допомогти знайти правильне рішення, переконати. Тому слово мудрого вчителя іноді залишається в нашій пам'яті назавжди.

Високий рівень вимог Василь Олександрович ставить до особистості педагога як керівника й організатора навчально-виховного процесу: *«Ми повинні бути для підлітків прикладом багатства духовного життя; лише за цієї умови ми маємо моральне право виховувати»* [7, с.22]. На думку письменника, вихованець, особливо підліток, бере з когось приклад і вважає ідеалом. Таким ідеалом повинен бути вчитель, якщо ж це не так, і учень не вірить в учителя, то і виховання зникає.

Удосконалення педагогічної майстерності відбувається шляхом творчого вивчення і впровадження передового педагогічного досвіду інших педагогів: *«Запозичення найкращого досвіду – це не механічне перенесення окремих методів і способів у свою роботу, а перенесення ідеї. Щоб навчатися в кращих майстрів, треба в чомусь*

переконатися» [9, с.136].

Висновки. Спадщина В.О. Сухомлинського – невичерпне джерело інноваційності, де найголовнішим в його концепції виступають – висока гуманність, любов до дитини, народність, демократичність. Великий педагог зробив величезний внесок у розвиток педагогіки. Будучи чудовою людиною, професіоналом своєї справи, він закликав створювати прекрасне як у собі, так і в навколишньому світі та подавати це прекрасне використовуючи свої вироблені педагогічно-риторичні здібності. Педагогічна спадщина Василя Олександровича становить цілісний органічний творчий доробок педагога-майстра з виробленою ексклюзивною системою педагогічних дій, оригінальним власним почерком, самобутніми прийомами і формами організації навчального процесу.

Література:

1. Бабич Н.Д. Основи культури і техніки мовлення / Н.Д. Бабич. – Львів : Підручники і посібники, 1990. – С. 179–181.
2. Основи педагогического мастерства (под ред. проф. И.А.Зязюна). – К.: Вища школа, 1987.
3. Сухомлинський В.О. Вибр. тв. В 5-и томах. – Т. 2. – К.: Радянська школа, 1977.
4. Сухомлинський В.О. Вибр. тв. В 5-и томах. – Т. 5. – К.: Радянська школа, 1977.
5. Сухомлинський В.О. Слово вчителя в моральному вихованні / В.О. Сухомлинський // Вибр. твори: в 5-ти т. – К. : Рад. шк., 1977. – Т.5. – С.321–330.
6. Сухомлинський В.О. Духовний світ школяра / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5-ти т. – К. : Рад. шк., 1976. – Т.1. – С. 209–400.
7. Сухомлинський В.О. Вибрані твори : в 5 т. / В.О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1977. – Т.3. Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина. – 670 с.
8. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: в 5-ти томах [текст] / В.О. Сухомлинський. – Київ : Радянська школа, 1976–1977. – Т.4.
9. Сухомлинський В.О. Сто порад учителів [Текст] / В.О. Сухомлинський. – Київ : Радянська школа, 1988.
10. Фіцула М. Використання педагогічної спадщини В. Сухомлинського у правовому вихованні школярів / М. Фіцула // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. – Тернопіль, 2002. – № 5. – С. 13–15.